

Mari Hatavara ja Kari Teräs

Minä, Kekkonen ja poliittinen rappio

VEIKKO VENNAMON RAKENTAMA HISTORIAKUVA JA KERRONNALLISET KEINOT MUISTELUAINEISTOISSA

SMP:n pitkäaikainen puheenjohtaja, kansanedustaja Veikko Vennamo tunnetaan omaperäisenä poliitikkona ja värikkäänä kielenkäyttäjänä. Tässä artikkelissa Mari Hatavara ja Kari Teräs erittelevät hänen tapaansa muodostaa historiakuva ja käyttää siinä erilaisia kerronnan tapoja. Muistitietohistorian ja kertomuksentutkimuksen menetelmin kirjoittajat analysoivat Vennamon muistelmateoksia ja haastatteluaineistoa ja osoittavat, miten Vennamo hyödyntää kertojan asemaansa esittäessään omaa mennyttä minäänsä ja toisia historian henkilöitä.

Muistitietohistorian haasteena on ottaa muistelujen sisältöjen lisäksi tulkinassa huomioon *miten* joku asia on ilmaistu, *miksi* se on ilmaistu niin ja *mitä* se merkitsee.¹ Tässä tehtävässä muistitietohistorioitsijat kehottavat historiantutkijoita hyödyntämään joustavasti myös toisten ihmistieteiden metodeita.² Artikkelissamme analysoimme ja tulkitsemme kansanedustaja Veikko Vennamon muistelmateoksia ja hänen veteraanikansanedustajien muistitietoarkistoon tehtyä haastatteluaan muistitietohistorian ja kertomuksentutkimuksen menetelmin.³ Keskeinen kysymyksemme on, minkälaisen kuvan Ven-

namo tuottaa muistelmissaan ja muistitieto-haastattelussaan Suomen poliittisesta historiasotien jälkeisenä aikana ja minkälaisia kerronnallisia keinoja hän tässä käyttää.

Aineistona muistelmat ja muistitieto-haastattelut soveltuvat lähestyttäväksi yhden kertomuksentutkimuksen päähaaran, retorisen kertomuksentutkimuksen kautta. Sen avulla on mahdollista analysoida mainittuja *miten* ja *miksi* -kysymyksiä. Lähestymistapa pohjaa fiktion retoristen keinojen tutkimukseen⁴ ja määrittelee kertomuksen seuraavasti: ”joku kertoo jollekulle toiselle tiettyssä tilanteessa ja tiettyssä tarkoituksessa, että jotain tapahtui”⁵. Tästä lähtökohdasta tutkimme myös kahden erilaisissa tilanteissa ja tarkoituksissa syntyneen aineiston eroja: muistelmateokset on kirjoitettu ja suunnattu julkisuuteen, haastattelu taas on luonteeltaan dialoginen, tehty tulevia tutkimustarkoituksia varten, ja sillä on keskeisen poliittisen toimijan, eduskunnan, institutionaalinen legitimaatio.⁶ Kerto-

1. Lynn Abrams, *Oral History Theory*. Routledge 2010, 1. Kiitämme Suomen Akatemian projektia ”Kirjallinen elämä. Kirjallisuuden ja arkipäivän rajankäyntiä” (285144) tuesta tämän artikkelin kirjoittamisessa.

2. Alessandro Portelli, Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa Outi Fingerroos et al. (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS 2006, 53–55; Abrams 2010, 3.

3. Veikko Vennamo, *Kulissien takaa. Elettyä Mannerheimin, Paasikiven, Kekkonen ja Koiviston aikaa*. Gummerus 1987; Veikko Vennamo ja P. O. Väisänen, *Jälleenrakennuksen ihme*. Gummerus 1988; Veikko Vennamo, *Kekkos-diktatuurin vankina*. Gummerus 1989; Veikko Vennamon haastattelu 2.9., 6.10 ja 7.10.1992. Veteraanikansanedustajien muistitietoarkisto, Eduskunnan kirjasto.

4. Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*. University of Chicago Press 1961.

5. James Phelan, *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Cornell University Press 2005, 18.

6. Muisteleminen, muistelmista ja muistitieto-haastatte- luista ks. Kari Teräs, Muistelmateokset, omaelämäkerrat ja suullinen historia. Teoksessa Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen (toim.) *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*. Osa 2. Kirja-Aurora 2000, 360–368; Portelli 2006, 59–64; Katja-Mari Miettunen, *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muisteli-*

Mari Hatavara on Suomen kirjallisuuden professori Tampereen yliopistossa. Sähköposti: mari.hatavara@uta.fi.

Kari Teräs on Suomen historian professori Tampereen yliopistossa. Sähköposti: kari.teras@uta.fi.

muksentutkimuksen metodeja soveltaen erittelemme, millä keinoin Veikko Vennamo tuottaa historiakuva: miten hän jäsentää mennyttä, kenelle hän sanansa osoittaa ja kenen näkökulmista hän menneisyyttä esittää.

Muistitiedon erityispiirre on sen subjektiivisuus, joka johtaa todella tapahtuneen, muistettun ja sepitetyn uudella tavalla suhteeseen keskenään.⁷ Fakta–fiktio-jaottelun mustavalkoisuudesta ja pyrkimyksestä tuottaa selkeitä eroja toden ja epätoden välille on pyrkinyt eroon uudempi fiktionaalisuuden tutkimus. Erityisesti Richard Walshin ajatuksista ponnistanut tutkimussuunta siirtää painopisteen fiktion (lajina) ei-referentiaalisuudesta fiktionaalisuuteen kommunikatiivisena strategiana, jossa totuudellisuutta keskeisempää on relevanssi. Silloin kerrottua tarkastellaan suhteessa kommunikaatio-tilanteeseen ja viestinnän tavoitteisiin, ei niinkään sanotun todellisuussuhteeseen. Tästä lähtökohdasta käsin fiktionaalisuus voi toimia osana suoraa ja vakavaa kielenkäyttöä, vaikka se olisi kehystetty subjektiiviseksi muisteluksi tai hyödyntäisi fiktionaalisen kielenkäytön vapauksia.⁸ Juuri retorisesti hyödynnetyt fiktionaaliset

kertomisen muodot ovat keskeisenä kiinnostuksenkohteena tarkastellessamme Vennamon muisteluaineiston tuottamaa historiakuva, jolla tarkoitamme hänen kertomalla luomaansa kuvaa menneisyydestä ja sen merkityksellisyydestä.⁹

Fiktionaalisuuteen useimmiten liitetyt kertovat tekniikat liittyvät paratekstuaalisiin merkkeihin, toisen henkilön ajatusten ja tietoisuuden esittämiseen sekä kirjailijan ja kertojan roolien eroon.¹⁰ Tämän artikkelin materiaali on paratekstuaalisesti (laji, otsikot yms.) ei-fiktiivistä, eikä siitä voida (kiistatta) erottaa kirjailijan ja kertojan erillisiä tasoja. Sekä Vennamon muistelmassa että haastattelussa on kuitenkin runsaasti esimerkkejä toisen henkilön ajatusten ja tietoisuuden esittämisestä. Näihin kuuluvat kohdat, joissa kahden subjektin äänet sekoittuvat tai joissa käytetään toisen näkökulmaa sekä tapaukset, joissa ajattelua koskevia verbejä käytetään toisesta henkilöstä puhuttaessa¹¹. Nämä kaikki liittyvät toisen henkilön mielen esittämiseen ja samalla oman itsen asettamiseen suhtee-

joiden rakentamana ajanjaksona. SKS 2009, 11–12, 18–19; Abrams 2010, 58–63; Kari Teräs, Epäilystä vuoropuheluun – muistelmateokset historiantutkimuksen aineistona. Teoksessa Pauliina Latvala, Sami Lakomäki & Kirsi Laurén (toim.) *Tekstien rajoilla. Kirjoitetut tekstit tutkimusaineistoina*. SKS 2011, 181–201; Alistair Thomson, Memory and Remembering in Oral History. Teoksessa Donald A. Richie (toim.) *The Oxford Handbook of Oral History*. Oxford University Press 2011, 88–90; Heidi Kurvinen, Muistelmat lähteenä. Teoksessa Heini Hakosalo et al., *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. SKS 2014, 132–134; Katja-Maria Miettunen, Muistelu historiantutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena. Teoksessa Jani Hakkarainen, Mirja Hartimo & Jaana Virta (toim.) *Muisti*. Tampere University Press 2014, 167–177.

7. Portelli 2006, 55–56; Abrams 2010, 22–23.

8. Richard Walsh, *The Rhetoric of Fictionality*. The Ohio State University Press 2007, 15–16, 30; Henrik Skov Nielsen, James Phelan & Richard Walsh, Ten Theses about Fictionality. *Narrative* 23:1 (2015), 61–73; vrt. Mari Hatavara & Jarmila Mildorf, Hybrid Fictionality and the Vicarious Narrative Experience. *Narrative* 25:1 (2017). [tulossa]

9. Miettunen 2014, 167–168.

10. Fiktionaalisuuden piirteistä ks. Dorrit Cohn, *Transparent minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton University Press 1978, 5–6; Gérard Genette, *Fiction & Diction*. Cornell University Press 1993, 66–69; Marina Grishakova, Literariness, Fictionality, and the Theory of Possible Worlds. Teoksessa Lars-Åke Skalin (toim.) *Narrative, Fictionality, and Literariness. The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction*. Örebro Studies in Literary History and Criticism 7. Örebro University 2008, 57–76; Henrik Skov Nielsen, Naturalizing and Unnaturalizing Reading Strategies. Focalization Revisited. Teoksessa Jan Alber, Henrik Skov Nielsen & Brian Richardson (toim.) *A Poetics of Unnatural Narrative*. The Ohio State University Press 2013, 90.

11. Vrt. David Herman, Introduction. Teoksessa David Herman (toim.) *The Emergence of Mind. Representations of Consciousness in Narrative Discourse in English*. University of Nebraska Press 2011, 7–11; Mari Hatavara, Documenting Everyday Life. Mind Representation in the Web Exhibition 'A Finnish Winter Day'. Teoksessa Mari Hatavara et al. (toim.) *Narrative Theory, Literature, and New Media. Narrative Minds and Virtual Worlds*. Routledge 2015, 279–280.

seen tähän toiseen. Muistelijan kertomalla rakentamat suhteet menneeseen minään, toisiin esitettyihin henkilöihin sekä erilaisiin yhteisöihin ovat olennaisia muistelijan muodostamaa historiakuvausta tutkittaessa.

Tarkastelemme tässä artikkelissa Vennamon tuottamaa kuvaa Suomen poliittisesta historiasta erityisesti 1940- ja 1950-luvulla; käsittelyn ulkopuolelle jää ”unohdetun kansan nousu”: SMP:n suuri vaalivoitto vuoden 1970 eduskuntavaaleissa ja sen jälkeiset vaiheet Vennamon poliittisella uralla. Erittelemme ensin niitä kertovia konteksteja – tilanteisia ja historiallisia – joissa kohdetekstit on tuotettu. Sen jälkeen analyysi on jaettu kolmeen osaan, joihin liittyy myös kronologista jatkuvuutta. Ensimmäinen osa tarkastelee Vennamon tapaa esittää oma roolinsa asutustoiminnan johtajana, jossa korostuvat hänen keinonsa esittää mennyttä itseään ja yhteiskunnallista merkittävyyttään. Toinen ja kolmas osa käsittelevät Vennamon tapaa esittää itsensä suhteessa toisiin poliittisiin toimijoihin: ensin ajan vaikutusvaltaisimpaan poliittikkoon Urho Kekkoseen, sitten laajemmin Vennamon rappioksi näkemään poliittiseen tilanteeseen. Analysoimme Vennamon käyttämiä kertovia keinoja, joissa näkyy hänen kertojana ottamansa valta suhteessa sekä oman menneen toimintansa että toisten historiallisten henkilöiden tekojen ja mielten esittämiseen.

Muistelmat ja haastattelu

Muistitiedossa on kyse nykyisyydessä tapahtuvasta menneisyyden subjektiivisesta tulkinnasta haastattelu- tai muistelutilanteessa.¹² Tässä artikkelissa käytettyjen aineistojen syntyajankohta ja -järjestys ovat tärkeitä samoin kuin se, miten nämä aineistot kommunikoivat ja mahdollisesti vaikuttavat toisiinsa. Vennamon muistelmateokset ovat ilmestyneet Urho Kekkosen elokuussa 1986 tapahtuneen kuoleman jälkeen: *Kullissien takaa* 1987 (KT), *Jälleenrakennuksen ihme* 1988 (JI) ja *Kekkos-diktatuurin vankina* 1989 (KD). Hänen haastattelunsa (H) on tehty kol-

messä osassa syys-lokakuussa vuonna 1992, jolloin Neuvostoliitto oli jo romahtanut. Kaikissa aineistoissa Vennamo tarkastelee menneisyyttä viittaamalla ajankohtaiseen poliittiseen tilanteeseen joko tekemällä vertailuja nykyisyyden ja menneisyyden välillä, hyödyntämällä nykyisyyttä jälkiviisauden näkökulmasta menneisyyden tulkinnassa tai kommentoimalla silloista nykyisyyttä omasta historiallisesta perspektiivistään (ks. mm. JI, 20; KT 216, 238, 269; KD, 11–13, 18–19; 24–26; H, 118–119, 212). Haastattelua käsittelemme myös siltä kannalta, missä määrin tulkinat ovat pysyneet samoina verrattuna julkaistuihin teksteihin.

Vennamo kertoo haastattelussaan, että Neuvostoliiton olemassaolo vaikutti muistelmateosten sisältöön sikäli, että hän ei katsonut voivansa paljastaa silloin kaikkia luottamuksellisia tietojaan (H, 93). Muistelmissaan Vennamo pani merkille Neuvostoliitossa tapahtumassa olevan murroksen, mutta hyödynsi sitä suhteellisen vähän Suomen tilannetta tarkastellessaan vaikka hän näkikin suurvallan heikkenemisen merkit (KD, 321–328). Haastattelussa Vennamo tulkitsee Neuvostoliiton jo tapahtunutta luhistumista esimerkiksi siten, että se osoittaa hänen olleen oikeassa omissa arvioissaan 1950-luvulta lähtien ja esittää, että hän jo silloin ennakoி neuvostovallan hajoamisen (H, 50–54). Neuvostoliiton uhan väistyminen lopetti Vennamon mukaan myös hänen motivaationsa jatkaa huomattavasti laajemmaksi suunniteltua muistelmateosten sarjaa (H, 206).

Vennamolles haastattelutilanne ei ollut puhdasverisenä ”haastattelu-yhteiskunnan”¹³ jäsenenä

12. Sidonie Smith & Julia Watson, *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press 2001, 16–17; Miettunen 2009, 18–19.

13. Ks. Jaber F. Gubrium & James A. Holstein, From the Individual Interview to the Interview Society. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Sage Publications 2001, 9–11.

nä sinänsä outo. Häntä oli haastateltu aikaisem-
minkin tutkimustarkoituksissa ja hän oli myös
pitkän poliittisen uransa aikana tottunut anta-
maan lausuntoja ja haastatteluja julkisuudessa.
Haastattelua leimaa dialogisuus: osapuolet neu-
vottelevat koko ajan rooleistaan ja asemistaan.
Muistelmiin etukäteen tutustunut haastattelija
esittää useissa kohdin epäilyjä tai varauksia Ven-
namon ajatusten suhteen tai penää lisätietoja.
Vennamolla on eliittimuistitiedolle ominaisesti
runsaasti keinoja hallita näitä tilanteita: hän
osaa kiistää, ohittaa asioita, kääntää keskustelun
suuntaa ja hyödyntää tarvittaessa hänelle omi-
naisia kerronnallisia keinoja johdattaakseen kes-
kustelua turvallisille vesille. Vennamo selviytyy
kiperistäkin kysymyksistä osittain sen vuoksi,
että hänellä on muistelmien kirjoittamisen jäl-
jiltä valmiiksi ajateltu tulkinta käsiteltävistä
asioista.¹⁴

Vennamolla on vahva pyrkimys vaikuttaa
Suomen sotienjälkeisen historian tulkintoihin ja
ensi sijassa ”kansan” historiatietoisuuteen. *Kek-
kos-diktatuurin vankina* -teoksen esipuheessa
hän ilmoittaa tarkoitukseensa syventää edes
vähän ”paperihistoriantutkimusta todellisuutta
vastaavaksi” (KD, 13). Vennamon mukaan histo-
riantutkijoiden lähteenä käyttämät ”paperit”
ovat useimmiten propagandaa eivätkä ne sisällä
todellista tietoa tapahtumien kulusta: olennaisia
seikkoja ei hänen mukaansa paperille panna (H,
47, 71). Hän sanoo arvostavansa nimenomaan
politiikassa mukana olleiden omia kokemuksia
ja arvioita, sillä ”papereiden pohjalla ei voi oikei-
ta johtopäätöksiä tehdä” (H, 254).

Vennamon mukaan hänellä oli periaate, että
hän ei kirjoita mitään kirjoja niin kauan kun hän
on eduskunnassa ja osallistuu itse aktiivisesti
päivänpolitiikkaan. Vennamo jätti eduskunnan
vuoden 1987 eduskuntavaaleissa, jotka päättyi-
vät SMP:n karvaaseen tappioon, mutta tahtoi
jatkaa poliittista vaikuttamista julkaisemalla
muistelmiaan. Hän halusi omien sanojensa mu-
kaan ”eduskunnan jälkeen irtaantua niin kuin
SMP:n taistelevasta poliittisesta linjasta vähän

niin kuin laajemmalle linjalle tai jos sanotaan
kaunistellen, niin kuin vakaasti valtiomieslinjal-
le, ettei pikkuasioihin puutu” (H, 215). Tällainen
irtiotto soi hänelle mahdollisuuden kirjoittaa
teoksiaan ”objektiivisemmin”, mutta samalla hän-
nen tarkoituksenaan oli muistelmateosten kaut-
ta päästä ”vaikuttamaan noin niin kuin pinnan
alla valtakunnallisesti” (H, 210). On aiheellista
kysyä, millä tavalla väitetty valtiomiesmäisyys,
objektiivisuus ja piilovaikuttaminen näkyivät
Vennamon historiatulkinnoissa ja hänen käyttä-
missään kerronnallisissa keinoissa.

Vennamon omaperäinen ja harkitusti raken-
nettu poliittinen kieli on laajasti tunnustettu vai-
kutusvaltaiseksi ja tehokkaaksi¹⁵, mutta on syytä
kiinnittää tarkempi huomio sen erityispiirteisiin
ja retoriseen toimintaan historiankirjoituksen
välineenä. Historiantutkimuksessa on havaittu,
että historian julkiset esitykset, kuten omaelä-
mäkerralliset kertomukset, ovat usein vaikutta-
vampia yleisen historiatietoisuuden luomisessa
ja muuttamisessa kuin akateeminen historian-
kirjoitus.¹⁶ Silti niitä tapoja, joilla omaelämäker-
ralliset tekstit yleisöön vaikuttavat, ei ole tark-
kaan eritelty. Tätä puutetta pyrimme pieneltä
osalta tämän artikkelin seuraavissa luvuissa kor-
jaamaan.

14. Eliittimuistitiedosta ks. Eva McMahan, *Elite Oral History Discourse. A Study of Cooperation and Coherence*. University of Alabama Press 1989; Teresa Odendahl & Aileen M. Shaw, *Interviewing Elites*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Sage Publications 2001, 299–300, 308–315; Juri Mykkänen, *Eliittihaastattelu*. *Politiikka* 43:2 (2001), 117–122; Abrams 2010, 161–162. Veteraanikansanedustajien haastatteluissa haastateltaville toimitetaan haastattelurunko etukäteen.

15. Ks. Laura Parkkinen, ”Kyllä kansa tietää”. Veikko Vennamon poliittinen retoriikka. *Kielikello* 1 (2005). Vennamo kertoo haastattelussaan kiinnostavasti oman ”kansan-omaisen” kielsä tietoisesta rakentamisesta. H, 119–120.

16. Ks. Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*. *Gau-deamus* 2000, 22–41.

Kuva 1. Veikko Vennamo aloittamassa suurta tehtäväänsä. Hänet nimitettiin vuonna 1943 maatalousministeriön asutusasiain osaston jälleerakennustoimiston päälliköksi. Lähde: Keskustan ja maaseudun arkisto.

”Estin vallankumouksen”

Vennamon rakentaman historiakuvan peruskivi on se, että Suomessa ei puhjennut sotien jälkeen vallankumousta, koska hänen johtamansa asutustoiminta vei siltä pohjan. Tällä tavalla siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen ja Vennamo maatalousministeriön asutusasiainosaston (ASO) johdossa kohoavat ikään kuin suomalaisen politiikan keskiöön: kaikki tuntuu kiertyvän niiden ympärille. Vennamon rakennelmassa olennaista ei ole asutustoiminta itsessään, jota hän käsittelee yksityiskohtaisemmin vain *Jälleerakennuksen ihme* -teoksessa, vaan sen asema Suomen kohtalonkysymyksenä. Vennamo luo kuvaa kommunistien muodostamasta välitömästä uhasta ”pohjoismaiselle yhteiskuntajärjestelmällemme” ja laajentaa suoraviivaisesti yksittäiseksi sosiaalseksi reformiksi luokiteltavan

asutustoiminnan järjestelmätason kysymykseksi (ks. mm. KT, 31–33, 107, 139–140, 163–164; JI, 101–104; KD 15, 44; H, 13–14, 16, 19). Vahvistaakseen oman toimintansa yhteiskunnallista merkitystä Vennamo kutsuu vallankumouksen estämistä jälkikäteen ”historialliseksi tehtäväkseen”. Tuottaakseen uskottavan kuvan rakennelmaansa hän pyrkii esittämään sen silloiseksi tietoiseksi tavoitteekseen.

Olin alusta alkaen selvillä siitä, että tehtäväni ASO:n päällikkönä oli vahvistaa vapaan pohjoismaisen yhteiskuntajärjestelmämme perusteita kansamme syvien rivien keskuudessa. (KT, 31)

Tajusin piankin, että tehtäväni oli välttämättä laajennettava siirtoväen ongelmista koko yhteiskuntaamme koskevaksi. (KT, 31)

Katsos, siinä on yksi, jota ei koskaan tajuttu, että minun kohtaloni lähti siitä, kun Kalliokoski sanoi, että nyt on sota hävitty ja todennäköisesti Suomi tuhoutuu, minä olen sinut rintamalta väkisin ottanut pois, nyt sinun tehtäväsi on estää vallankumous ja tehdä kaikkiesi. (H, 185)

Yllä olevilla muotoiluilla Vennamo haluaa vakuuttaa lukijat siitä, että kyse ei ole jälkikäteiskonstruktioista vaan hänen muisteluaineistonsaan esittämänsä näkemykset heijastavat tapahtuma-ajan ajattelua. Ensimmäinen lainaus väittää tämän suoraan: “[o]lin alusta alkaen selvillä”, toinen vahvistaa mission sisäistämistä hyvin pian työn aloittamisen jälkeen: “[t]ajusin piankin”.

Kolmas, haastattelusta poimittu lainaus vahvistaa Vennamon erityisasemaa toisten toimijoiden avulla. Ensin hän väittää, ilmeisesti viitaten sekä tapahtuma-aikaiseen että myöhempään historiantulkintaan, ettei kukaan koskaan tajunut hänen kohtaloaan ja sen syntymistä (lauseen passiivi viittaa yleisesti kaikkiin). Sitten hän esittää saaneensa suuren historiallisen tehtävänsä maalaisliiton oikeistosiipeen kuuluneelta sodanaikaiselta maatalousministeriltä Viljami Kalliokoskelta, johon hänellä oli läheinen ja luottamuksellinen suhde. Kalliokosken väitetään esittäneen synkän arvion sekä tilanteesta (sota on hävitty) että tulevaisuudesta (Suomi tuhoutuu) kahdenvälisessä keskustelussa. Jatkon muotoilu osoittaa Vennamon haluavan esittää Kalliokosken vedonneen väitetyn keskustelun aikana siihen, että hän oli ottanut vastentahtoisen Vennamon pois rintamalta vuonna 1942, koska tätä tarvittiin välttämättä yleisempien asioiden hoitoon ja että ”nyt” tämän tuli täyttää tehtävänsä estämällä vallankumous Suomessa (ks. H, 12–13). Toistuva ”nyt”-sana tuottaa vaikutelman, että asiat olivat hyvin täpärällä ja Vennamon oli ryhdyttävä pian toimeen pahimman estämiseksi.

Vennamo puhuu toistuvasti asutustoiminnasta ”omien kotien” hankkimisena siirtoväelle ja rintamamiehille. Tämä myönteisesti väritynyt kielikuva on aivan keskeinen Vennamon re-

toriikassa: sillä viitataan vahvasti yksityiseen pienomistukseen, omaehtoiseen selviytymiseen ja siihen, että kyse ei ollut yksinomaan maaseudun asuttamisesta (JI, 183–188). Sen avulla asutustoiminta kohotetaan ikään kuin uudelle tasolle: ”Omien kotien hankinta, yli puolet Suomen kansasta sai uuden tai parannetun kodin. Se esti vallankumouksen.” (H, 15)

Kertomansa mukaan Vennamon oli lähdeittävä myös politiikkaan voidakseen pelastaa kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen: eduskunnassa hän saattoi liittää asutustoiminnan laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä ja varjella ASO:n asemaa, joka oli hänen mielestään jatkuvasti uhanalainen. Vennamo esittää, että ”koko ajan oli tehtävänäni rauhoittaa kuohuvaa maaseutua ja estää vallankumouskiihotus” (KT, 32). Kuohunna hän ei sen laajemmin kuvaa, vaan viittaa, kuten monissa muissakin yhteyksissä, historiaan vahvistaakseen väitteesä painoarvoa ja luodakseen kuvaa sen ”objektiivisesta” luonteesta. Kiertämällä jatkuvasti puhumassa omasta kodista Vennamo kertoo saavuttaneensa tavoitteensa: ”Maaseutu oli rauhallinen. Vuonna 1918 vallankumous lähti liikkeelle juuri maaseudulta.” (KT, 32)

Sen lisäksi, että Vennamo toistuvasti suoraan kertoo estäneensä vallankumouksen ja toimineensa muutenkin epäitsekästä yhteiskunnan palveluksessa, hän rakentaa tätä kuvaa myös käyttämällä useita eri näkökulmia ja ääniä. Kun haastattelija esittää, että toiminta asutustoiminnan johdossa oli merkittävä poliittiselle uralle, korostaa Vennamo sitä ”hirveänä painolastina”.

Vennamo: Koko vasemmisto vihasi sen takia, että minä estin vallankumouksen. Vieläkin ne sanoo, kun tavataan.

Haastattelija: No, esittivätkö he tältä kannalta asian jos silloin?

Vennamo: Kyllä. Ja Moskovakin katsoi, että on esteenä. Ja sitten taas omistava luokka, minä olin maanryöstäjä. Että siis kummaltakin puolelta. Sitten kun ne vielä liittoutui keskenään, niin siihenhän minut jauhettiin. (H, 13–14)

Koko vasemmiston esitetään vahvasti jo tapahtuma-aikaan pitäneen Vennamoaa vallankumouksen estäjänä, kun omistava luokka katsoi hänet maanryöstäjäksi. Molemmat unohtavat Vennamon mukaan ihmisen ja edustavat ”teoriaherroja ja raakaa valtaa” (KD, 301); tässä Vennamo tukeutuu tyyppilliseen antielitistiseen populistiseen retoriikkaan.¹⁷

Vennamon perustulkinta näyttää olevan, että niin kauan kuin vallankumouksen ja Neuvostoliiton uhka oli välitön ja vallanpitäjien tunnustama, toimintaa ”omien kotien” puolesta tuettiin (tai ainakin sallittiin), mutta sen väistyessä linja muuttui. Tämän logiikan mukaisesti se teki itsensä tarpeettomaksi kun vaara alkoi olla ohi. Jos seurataan johdonmukaisesti Vennamon jälkikäteiskonstruktiota, niin näinhän se oli: jos omien kotien hankinnan perustelu oli alusta pitäen vallankumouksen estäminen, ei sille enää ollut perusteita tilanteen muututtua. Tätä johtopäätöstä Vennamo ei puolestaan jälkikäteen voi hyväksyä. Pohjoismaisen yhteiskuntajärjestyksen pelastamisen varjolla hän saattoi kuitata ne kiistattomat epäkohdat, joita pienet syrjäiset rintamamiestilat aiheuttivat omistajilleen. Luotamuksellisessa haastattelussa Vennamo toteaa, että taloudellisesti ajatellen ”niin oli järjetöntä, mutta kysymys oli maan pelastamisesta ja vallankumous oli estettävä”; julkaistuissa muistelmissaan hän ei esitä tätä ajatusta avoimesti. Vennamo sanoo jälleen tienneensä jo silloin, mitä heikkouksia oli, ”kun tuonne pannaan pohjoiseen soille maataloutta, joka on järjetöntä, mutta se oli pakko”. (H, 37) Tällä tavalla Vennamo pesi ikään kuin kätensä oman politiikkansa virheistä asettamalla ne palvelemaan hänelle annettua yhteiskunnallista tehtävää.

Kaksinaamainen Kekkonen

Esittämällä torjuneensa vallankumouksen Vennamo saa kohotetuksi oman asemansa politiikan raskaaseen sarjaan. Se teki hänestä valtiomiestason toimijan ja varteenotettavan politiikon, joka saattoi kamppailla johtavista asemista

maassa. Vennamon hahmottelema kertomus Suomen poliittisesta historiasta sotien jälkeen rakentuu pitkälti Urho Kekkosen ympärille. Kekkonen kohoaa kertomuksen toiseksi päähenkilöksi Vennamon itsensä ohella: kyse on näiden kahden henkilön välisestä jännitteisestä suhteesta. Vennamo peilaa muisteluaineistoissaan omaa poliittista toimintaansa systemaattisesti Kekkosen persoonaa vasten. Heidän vuoden 1956 presidentinvaaleissa tapahtuneen välirikonsa taustat ja seuraukset muodostavat Vennamon muisteluaineistojen keskeisen juonen.¹⁸

Vennamo arvioi Kekkosta, kuten muitakin poliitikkoja, ennen muuta tämän henkilökohhtaisten ominaisuuksien ja persoonallisten piirteiden pohjalta. Vennamon keskeisenä tehokkeinona on henkilöidä ja ”inhimillistää” poliittista toimintaa: hän tulkitsee politiikkaa vahvojen emotionaalisten ilmaisujen kautta ja vetoaa alituisen ihmisluontoon. Vennamon tekstissä poliittiset toimijat eivät tunnu tekevän rationaalisia päätöksiä tai perustelevan ratkaisujansa asiaperusteisesti vaan toimivat ennen muuta vaistojen ja tunteiden varassa: he pelkäävät, nujertavat, murskaavat, alistuvat, halveksivat, vihaavat, pelottelevat, väheksyvät, suosivat, parjaavat, häpäisevät, laskelmoivat ja niin edelleen. Hän vetoaa usein ”ihmisen raadolliseen puoleen” Kekkosta ja muita poliittisia vastustajiaan kuvattaessaan.

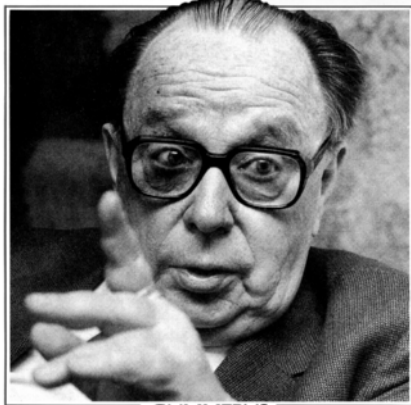
Tunneperäinen kielenkäyttö korostuu enemmän julkaistuissa muistelmissa kuin dialogisessa haastattelussa, mutta molemmissa se on vahvasti läsnä. Vennamo perustelee tämän taitavasti esittämällä oman poliittisen toimintansa pohjaksi ”ihmisarvon”: ”jokainen ihminen, jokainen

17. Cas Mudde, *The Populist Zeitgeist. Government and Opposition* 39:4 (2004), 543–544; Matti Wiberg, Mitä populismi on? Teoksessa Matti Wiberg (toim.) *Populismi. Kriittinen arvio*. Edita 2011, 14–15.

18. Vennamon ja Kekkosen suhteista ks. Seppo Keränen, *Vallan leppymättömät. Urho Kekkosen ja Veikko Vennamon taistelujen vuodet*. Auditorium 2015.

VEIKKO VENNAMO

KULISSIEN TAKAA
ELETTYÄ MANNERHEIMIN, PAASIKIVEN,
KEKKOSEN JA KOIVISTON AIKAA

GUMMERUS

Kuva 2. Veikko Vennamon vahva retorinen suuntautuminen kohti lukijaa näkyy myös esikoismuistelmateoksen kansikuvassa.

elämä on arvokas”. Hän ei muistitiedossa puhu yhtä paljon populistiselle retoriikalle tyypillisesti kansasta kuin ihmisestä yleensä, vaikka kansa eri merkityksissään kuuluukin hänen keskeiseen käsitteistöönsä (Ks. mm. H, 3–4, 10, 63–64; KT, 57, 178; KD, 146, 234–235, 302–307).¹⁹ Tältä pohjalta hän tekee vahvoja historiallisia tulkintoja. Vennamo esimerkiksi kertoo *Kulissien takaa*-teoksessa tulostaan kansanedustajaksi vuoden 1945 eduskuntavaaleissa ja saamistaan nousuvista kannatusluvuista seuraavissa vaaleissa. Seuraava kappale on otsikoitu ”Kateus” ja se alkaa näin:

On luonnollista, että kasvava kannatukseni herätti kateutta muissa. Erityisesti Johannes Virolainen alkoi ahkeroida asemani murtamiseksi.

Jo varhain Urho Kekkonen ja Emil Luukka päättivät, että Veikko Vennamo oli saanut kansamme syvien

rivien keskuudessa liian voimakkaan kannatuksen. Se oli tuhottava. (KT, 34)

Ensimmäisessä kappaleessa ”muille” väitetty tunne esitetään luonnolliseksi, siis itsestään selväksi ja kyseenalaistamattomaksi. Lisäksi laeva ”muut” esittelee negatiivisen tunteen kohdistamatta sitä kehenkään tiettyyn henkilöön. Kappaleen toinen virke sekä nimeää lauseen subjektissa tietyn henkilön että siirtyy väitetyistä kateudesta suoraan sen aiheuttaman toiminnan esittämiseen. Siten Vennamo ei suoraan väitä Virolaista kateelliseksi, mutta tuo sen selvästi esiin tämän toiminnan kuvaamisen kautta.

Toinen kappale jatkaa edelleen siirtymää kohti toisten mielen esittämistä väittämällä Kekkonen ja Luukan päättäneen jotain yhdessä. Tällainen prosessille perustuva mentaalisen toiminnan kuvaus (pohdinta, jota seuraa päätös) on ominaista fiktion kolmannen persoonan kaikkietäivälle kertojalle, joka pystyy vetämään yhteen ja esittämään henkilöiden mielensisältöä psykokerronaksi nimetyllä mielentiloja oletavalla tavalla²⁰. Toisen kappaleen ensimmäinen virke rakentuu niin, että Vennamon esittämää kertojan johtolauseetta (Kekkonen ja Luukka päättivät) seuraa päätöksen sisällön esittäminen (Vennamon kannatus). Kielellisesti johtolauseetta sisältävä Kekkonen ja Luukan ajatus tuntuu kuitenkin Vennamon ilmaukselta, kun mainitaan ”kansamme syvät rivit”.

Lainauksen viimeinen, lyhyt virke taas sijoittaa ajatuksen kannatuksen tuhoamisesta sekä Kekkonen ja Luukan mieleen että kieleen: se antaa olettaa, että he olisivat ajatelleet *Se [Vennamon kannatus] on tuhottava.* Tämä virke noudattaa vapaan epäsuoran esityksen muotoa, jos-

19. Populistien kansa-retoriikasta ks. Mudde 2004, 545; Margaret Canovan, *The People*. Polity 2005, 68–74.

20. Alan Palmer, *Thought and Consciousness Representation (Literature)*. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (toim.) *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Routledge 2005, 604.

sa kertojan ja toisen henkilön mielet sekoittuvat kielellisesti tavalla, joka tuottaa tulkinnallista epävarmuutta väitteen subjektista. Muoto tuottaa vaikutelman esitettävän henkilön ajatuksista (tässä Vennamon kannatuksen tuhoamispyrkimys), joka ilmeisesti on kuitenkin kertojan keksimä.²¹ Vennamon tekstissä ensimmäisen kappaleen kaikille muille oletetusta tunteesta siis siirrytään sekä summaamaan toisten tekoja ja vaikuttimia että jopa asettamaan heille mielensisältöjä. Näiden sisältöjen kehystäminen psykokerronnalla ja esittäminen osin vapaalla epäsuoralla esityksellä on keino sekä tuottaa tekstin kautta käsitys toisen mielestä että ohjata vastaanottaja tulkitsemaan sitä kertojana toimivan Vennamon haluamalla tavalla.

Vennamo esittää toistuvasti Kekkonen sekä pelänneen että tarvinneen tätä. Seuraavassa esimerkissä kyse on valtiovarainvaliokunnan jäsenyydestä ja siitä, valmistiko se mahdollisesti Vennamon tietä ministeriksi Kekkonen hallitukseen vuonna 1954.

Vennamo: Ei se siihen valmistanut, Kekkonen tarvitsi minua vaan, koska hän tiesi, ettei hänestä muuten tule presidentti. Silloin hän jo pelkäsi minua niin kovasti, ettei missään tapauksessa olisi hallitukseen tullut kysymyksenkään. Mutta kun oli presidentinvaalista kysymys, hän tiesi, ilman minua ei voi tulla. (H, 38.)

Tässä toistuu Vennamon kertomana Kekkonen yhteydessä verbi ”tietää”, jolloin esitetään Kekkonen mielensisältöjä tunnettuina asioina. Kekkonen mielenliikkeistä kertoja-Vennamo tietää niin hänen tietoisien poliittisten laskelmointinsa (Kekkonen tarvitsee Vennamoa tullakseen presidentiksi) kuin myös hänen tunteensa (pelko Vennamoa kohtaan). Kun toisen henkilön mielensisältöjen esittäminen on perinteisesti katsottu fiktion ominaisuudeksi²², historioitsijalle on katsottu välttämättömäksi edes esittää näkemysensä varauksellisesti ja omina arvelunaan²³. Uudemmassa tutkimuksessa on tosin

osoitettu myös muistelmakirjallisuuden hyödynnettävien fiktiivisiä kerronnallisia keinoja sekä menneen itsen että esitettyjen toisten henkilöiden mielten sisältöjen kuvaamisessa.²⁴

Edellisessä lainauksessa Kekkonen mieltä esitetään useilla tavoilla. Alku lähtee kertojana toimivan Vennamon suorana väitteenä Kekkonen tarpeesta ja tiedosta, joka esitetään sivulauseessa. Tällainen psykokerronta voi paitsi esittää henkilön mielensisältöjä kootusti ja jäsennetysti myös ilmaista sellaisia tunteita tai toiveita, jota henkilö itse ei (ainakaan vielä kerrotulla hetkellä) tiedosta²⁵. Psykokerronta ilmentää kertojan valtaa esittää henkilön mieltä haluamallaan tavalla. Tätä valtaa vielä lisää ajallinen etäisyys kuvastusta, jolloin Vennamo voi kerrontatilanteen diskurssin ajassa jälkiviisaasti väittää Kekkonen tiedot ja pelot tunnetuiksi jo tarinan aikana. Lainauksen loppu lähestyy Kekkonen näkökulmaa myös kielellisesti, kun puheenomaiseksi ja keskeneneräiseksi jäävä ”ilman minua ei voi tulla” voidaan tulkita väitetyksi sitaatiksi Kekkonen mie-

21. Ks. Terence Patrick Murphy, *Monitored Speech. The 'Equivalence' Relation between Direct and Indirect Speech in Jane Austen and James Joyce. Narrative 1* (2007), 28, 35.

22. Ks. Cohn 1978, 5–6.

23. F. R. Ankersmit, *Narrative Logic. A Semantic analysis of the Historian's Language*. Martinus Nijhoff philosophy library, vol. 7. Nijhoff 1983, 19–26.

24. Ks. Mari Hatavara, *Making sense in autobiography*. Teoksessa Matti Hyvärinen, Mari Hatavara & Lars-Christer Hydén (toim.) *The Travelling Concepts of Narrative*. John Benjamins 2013; M. Löschnigg, *Postclassical narratology and the theory of autobiography*. Teoksessa J. Alber & M. Fludernik (toim.) *Postclassical narratology. Approaches and analyses*. Ohio State University Press 2010; Teräs 2011, 187. Samoin yhä enemmän esimerkkejä löytyy muun muassa haastatteluaineistosta (ks. Jarmila Mildorf, *Performing Selves and Audience Design. Interview Narratives on the Internet*. Teoksessa Mari Hatavara, Matti Hyvärinen, Maria Mäkelä & Frans Mäyrä (toim.) *Narrative Theory, Literature, and New Media. Narrative Minds and Virtual Worlds*. Routledge 2015) ja museonäyttelyistä (ks. Hatavara 2015), jotka hyödyntävät toisen tietoisuuden esittämistä.

25. Ks. Cohn 1978, 5–6; Palmer 2005, 604.

lestä: *ilman Vennamo en voi tulla [presidentiksi]*. Tällainen henkilön kielen jäljittely vapaalla epäsuoralla esityksellä on tapa vahvasti vaikuttaa esitettyjen toisen henkilön ajatusten tulkintaan, ohjailla lukijan tai kuulijan arviointia sisällöstä²⁶. Lainatussa katkelmassa Kekkonen näyttäytyy vallanhimoisena, mutta pelokkaana ja Vennamosta riippuvaisena poliittisena pelurina.

Vennamo sanoo kuuluneensa sotien jälkeen pitkään Kekkonen tukijoihin, vaikka hän näki jo silloin tämän perustavaa laatua olevat heikkoudet. Dramaattisen käänteen Vennamo sijoittaa siihen kun Kekkosesta oli tullut ”presidentintuolin” haltija:

Luonnollisesti en voinut olla ottamatta näitä asioita esille Urho Kekkonen kanssa nimenomaan sen jälkeen, kun hän oli päässyt uudelleen Paasikiven suosioon ja pääministeriksi vuonna 1950.

Tällöin Kekkonen vetosi minuun ja sanoi, että hänen täytyy tällä tavoin pelata siksi, että vain näin hänellä on mahdollisuus päästä presidentiksi. Mutta kun hän on presidentti, niin silloin tällainen ’Neuvostoliiton hyväksikäyttö’ sisäpolitiikassa loppuu.

Tultuaan presidentiksi vuonna 1956 Urho Kekkonen petti näissä asioissa minut seisaalleen. Välillemme oli auennut suorastaan ammottava kuilu, jota ei ollut mahdollisuus saada umpeen. Kekkonen aloitti johdonmukaiset kostotoimenpiteensä minua vastaan poliittisen asemani murtamiseksi. (KD, 56–57)

Vennamo piirtää kuvan luottamuksellisesta suhteesta, jonka toinen osapuoli, Kekkonen, petti häikäilemättömällä tavalla. Samalla Vennamo esittää Kekkonen tunnustaneen kahdenkeskisesä keskustelussa, että tämä oli todella harrastanut kaksinaamaista poliittista peliä päästäkseen presidentiksi. Lainauksen viimeisessä virkkeessä Vennamo mainitsee Kekkonen aloittaneen kostotoimet, vaikka Vennamo esittää itse tullessa petetyksi. Haastattelussa Vennamo tekee petoksesta erityisen dramaattisen väittämällä, että juuri hän ratkaisi omalla kenttätöyllään Kekko-

sen valinnan (H, 38, 43, 44, 58–59). Tämän henkilökohtaisella tasolla tehdyn petoksen voi nähdä rinnastuvan siihen, että Vennamon mukaan Kekkonen petti koko maan ryhtymällä omien valtapyyteittensä vuoksi veljeilemään Moskovan kanssa (ks. mm. KT, 63–64; KD, 9, 45, 130; H, 24–25, 35, 93, 96, 221, 238). Siten Vennamon toiminta asettuu jälleen laajempaan, merkittävään kontekstiin.

Poliittinen rappio ja rötösherrajhti

Kekkonen vallantavoittelun lopputulosta Vennamo kuvaa hänen kielenkäytölleen ominaisesti ”Kekkos-diktatuuriksi”: poliittiseksi järjestelmäksi, jossa Kekkonen henkilökohtainen valta oli saanut rajattomat mittasuhteet. Kyse on Vennamon rakentaman historiakuvan kolmannesta peruspilarista, jonka ympärille hän tuottaa omia etujaan palvelevaa historiatulkintaa Kekkonen ajasta. Sen merkitystä korostaa hänen viimeisen muistelmateoksensa otsikointi. Hän käyttää käsitettä kuvaamaan poliittista ja moraalista rappiota ja viittaa siihen useiden poliittisten ilmiöiden yhteydessä: diktatuuri-käsitteen kautta niille annetaan yleinen tulkinta ja ne liitetään osaksi Kekkonen politiikkaa. Kekkonen diktatuuri oli rakennettu (valta)pelin politiikasta ja sen ehtoilla.

Vennamo katsoo Kekkonen ryhtyneen presidentiksi päästyään suunnitelmalliseen toimintaan oman valtansa pönkittämiseksi: se edellytti toisten poliittisten voimien murskaamista ja toisten alistamista kuuliaisiksi käskyläisiksi. Valtaanpääsyn aiheuttama käänne ja Kekkonen päättelyn kulku esitetään *Kulissien takaa* -kirjassa luvun ”Kilpailijoiden nujertamisesta” alussa:

Kun Urho Kekkonen oli niukasti päässyt presidentiksi, oli hänen edessään uusia vaikeita kysymyksiä. Ellei sosiaalidemokraatteja saada alistetuksi hänen käskyvaltaansa, niin hänestä ei missään tapauksessa

26. Cohn 1978, 119–120; Murphy 2007, 29–31, 38.

tulisi pitkäaikaista presidenttiä. Lisäksi maan etu oli pakottaa sosiaalidemokraatit uudelle ulkopoliittiselle linjalle Varjosen juoksuhaudoista.

Ei siis riittänyt, että sosiaalidemokraatit järkiintyisivät, vaan samalla heidät oli saatava alistumaan Kekkonen käskyvaltaan.

Uusien voimien esille saamiseksi sosiaalidemokraattinen puolue oli hajotettava.

Oli tehtävä kaikki mahdollinen tässä suhteessa.

Skogilais-simoslaisia oli tuettava aina ministerinpaikoille asti.

Samalla kaikki kuitenkin verhottiin sisäpoliittisiin välttämättömyksiin ja ulkopoliittisiin tosiasioihin!

Minä taas omalta osaltani pyrin omien kotien jälleenrakennustyöllä lujittamaan yhteiskuntaamme ja viemään pohjaa SKDL:n vallankumousvouhokselta ja kannatuksen kasvulta. Ei-sosialistisia voimia vahvistettiin. (KT, 96)

Ensimmäinen virke esittelee tilanteen, mutta heti toisessa siirrytään esittämään Kekkonen ajatuksia. Kerronta lähestyy vapaata epäsuoraa esitystä, jossa kertojan ja tämän lainaaman henkilön puhunnat sekoittuvat toisiinsa yleensä siten, että aikamuodot ja persoonapronominit mukaillevat kertojan puhunnosta, ajan ja paikan määreet sekä sanavalinnat henkilön.²⁷ Edeltävässä lainauksessa tosin ensimmäisen lauseen verbi seuraa henkilön suoraa ajatusta, vain toinen on muutettu vapaan epäsuoran esityksen konventioiden mukaisesti futuuria merkitsevästä preesensistä konditionaaliksi. Lauseesta voi kuitenkin vapaan epäsuoran esityksen mahdollistamalla tavalla pienin muutoksin hahmotella ajatuksen, jonka se Kekkonen päähän sijoittaa: *’Elei sosiaalidemokraatteja saada alistetuksi minun käskyvaltaani, ei minusta missään tapauksessa tule pitkäaikaista presidenttiä*’. Tämä epäsuorasti tuotettu ajatus esittää Kekkonen paitsi vallanhaluisena, myös jossain määrin pelokkaana, uhkia omalle statukselleen näkeväenä henkilönä.

Toisessa kappaleessa Vennamo summaa, mitä olettaa Kekkonen pitäneen tavoitteinaan.

Seuraavat kaksi ovat taas vapaata epäsuoraa esitystä, jotka vain aikamuodoiltaan preesensistä imperfektiin muutettuina ovat väitetyjä Kekkonen ajatuksia keinoista, joilla sosiaalidemokraatit alistettaisiin. Vennamo kertojana käyttää jälleen sekä valtaansa sijoittaa esittämänsä henkilön mieleen väittämiään ajatuksia että kerrontahetken suoma ajallista etäisyyttä.

”Kilpailijoiden nujertamisesta” -luvun alun esittämisjärjestys on huolellisesti mietitty. Lyhyen johdatuksen jälkeen siirrytään esittämään ajatuksia, jotka sijoitetaan Kekkonen mieleen. Neljäs kappale kääntää suunnan äkinäisesti, kun Vennamon oman näkemyksen mukainen huudahdus tuo ilmi juuri lähes suorina ajatuksina esitettyjen Kekkonen tarkoituksien salatun luonteen. Vapaa epäsuora esitys muotona mahdollistaa toisen henkilön ajatusten esittämisen emotionaalisesti ladatulla tavalla, joka yleensä virittää joko empaattisen tai ironisen suhteen kertojan ja henkilön äänen ja näkemysten välille.²⁸ Kekkonen vallanhimoisista ja osin pelokkaiden ajatuksista siirtymä hänen laskelmoiviin ajatuksiinsa ja sen jälkeen huijauksen paljastamiseen kertojan omalla äänellä on voimakas ironian herättämisen keino. Tämän jälkeen vielä kerrotaan, mitä Vennamo itse ”omalta osaltaan” teki – kaikkensa epäitsekästä yhteiskunnan hyväksi. Kekkonen pelokkuus ja sen johtaminen ”häikäilemättömän valhepropagandan” käyttämiseen todetaan vielä suoraan pari sivua myöhemmin (KT, 99).

Kuvatessaan omaa erottamistaan maalaisliiton eduskuntaryhmästä ja ASO:n ylijohtajan tehtävästä 1950-luvun lopulla Vennamo tarkentaa mekanismia, jolla Kekkonen alisti puolueet valtaansa: ”UKK:n diktatuuri ulottui näin tehok-

27. Ks. Brian McHale, *Free Indirect Discourse. A Survey of Recent Accounts. Poetics and Theory of Literature. A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* 3 (1978); Palmer 2005.

28. Ks. Cohn 1978, 116–117.

kaana eduskunnan kaikkiin puolueisiin, koska ne laskelmoiden ajattelivat omaa etuaan.” (KT, 171) Poliittinen rappio näkyi siinä, että ”nöyrystely UKK:n edessä lisääntyi koko ajan” ja että ”kumartelijat pyörivät UKK:n ympärillä” (KT, 121). Samaa näkemystä Vennamo toistaa jatkuvasti; ajatuksena oli se, että muut poliittiset voimat alkoivat alistua Kekkonen valtaan vapaaehtoisesti omaa etuaan ajaen.

Vennamon mukaan Kekkonen diktatuurin kiristysruuvi oli se, että ”ulkopoliitikasta on tehty ase sisäpoliittiseen taisteluun” (KD, 121). Sen avulla Kekkonen onnistui murskaamaan vastustajansa yksi toisensa jälkeen. Maalaisliiton kansanedustajana tuolloin toiminut Vennamo antaa ymmärtää, että tämä ase syntyi alun perin hänen oman poliittisen vaikutusvaltansa heikentämiseksi ja että hän vasta tämän jälkeen ryhtyi vuonna 1959 perustamaan uutta puoluetta, Suomen Pientalonpoikain Puoluetta:

Vasta sitten kun maalaisliiton johto oli päättänyt nujertaa minut ja tuhota vaikutusmahdollisuuteni, katsoin ajan kypsäksi.

Vaistosin Kekkonen pitävän käsittämättömänä, että asiat olivat minulle tärkeämpiä kuin henkilökohtainen tulevaisuuteni.

Oli löydettävä tehokas ase minun nujertamiseksi. Ase löydettiin ulkopoliitikasta. Se oli selvästi Urho Kekkonen idea. (KT, 176)

Ensimmäisen virkkeen aloittava sivulause antaa muotoilullaan olettaa sen välittämän tiedon – maalaisliiton päätöksen nujertaa Vennamo – olevan yleisesti tunnettua. Suoraan väitetään vain ajankohdan katsominen kypsäksi, mutta sen perusteena oleva toisten päätös tulee väitetyksi epäsuorasti.

Lainauksessa Kekkonen mieltä lähestytään jälleen asteittain: Ensin Vennamo kertoo vaistonneensa, mitä Kekkonen ajatteli hänen epäitsekkydestään. Seuraavassa virkkeessä esitetään jo Kekkonen ajatus vapaana epäsuorana esityksenä, jossa väitetyn Kekkonen ajatuksen

kielellisistä piirteistä vain aikamuoto on vaihdettu imperfektiin. Sisällöllisesti kehä on täydellinen: maalaisliiton johto päättää nujertaa Vennamon, jolloin Vennamo perustaa oman puolueen. Tämä Vennamon esitetysti epäitsekäs asioiden ajaminen sitten ajaa väitetysti Kekkonen yhä päättäväisemmin pyrkimään hänen tuhoamisseensa. Vähän myöhemmin Vennamo vielä toteaa, että ”SMP:n nujertamisen takana oli koko ajan Urho Kekkonen.” (KT, 181). Näin puolue ja sen perustaja samastuvat yhdeksi, mikä korostaa Vennamon historiallista merkitystä.

Vennamo kuvaa Suomen ajautuneen Kekkonen johdolla ja tämän valtapyyteitten vuoksi moraaliseen rappiotilaan, joka antoi oikeutuksen ja perustelun Vennamon oman poliittisen toiminnan kohottamiseksi uudelle tasolle. Uutta poliittista voimaa tarvittiin rappion tai ”rötötelyn” vastavoimaksi ja ennen muuta sen vuoksi, että Kekkonen ”tuhosi eduskunnan” ja alistui sen ”orjakseen” ja ”käsikassarakseen”. (KT, 29, 44–49; H, 129–130; KD 173–174, 182–183, 185–191). Vennamon mukaan moraalinen rapautui Kekkonen aikana kaikkialla yhteiskunnassa, ja ainoastaan hän nousi sitä vastustamaan oman poliittisen uransa kustannuksella. Tässä esiin tuleva Vennamon tapa kärjistää asiat ääripäihin sekä yksiselitteisen hyväksi ja huonoiksi näkyy myös muistelmateosten rakenteissa. Erityisesti *Kekkonen diktatuurin vankina* on rakennettu pamfletinomaisesti: suuri osa otsikoista on väitteitä, kuten yksi pääotsikko ”Kansanvaltaa puolustettava” ja moni alaotsikoista, kuten ”Maalaisliito valjastettava, Vennamo nujerrettava”. Näistä edellinen osoittaa, mitä kirjassa esitetään Vennamon tavoitteeksi, jälkimmäinen, mitä kirja väittää Kekkonen tavoitteeksi.

Haastattelussa haastattelijä kysyy ”rötösherrajahdin” aloituksesta 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa. Vennamo luo sille laajat puitteet sen pohjalta, minkälaisen kuvan hän on piirtänyt Suomen sisä- ja ulkopoliittisesta tilanteesta:

Se johtui siitä, että minä näin, että minä näin miten rappio – sillä vaikka minä olin yksin niin minulla on aina ollut suhteet, että minä siellä huipun varrella tiedän suurin piirtein mitä tapahtui. Ja meidän menttiin kauheata vauhtia kuule. Liike-elämässäkin lahjukset alkoi mennä läpi ja Neuvostoliiton kaupassa. Niin kuin venäläiset ihmetteli, että siellä on vaihdettu miehet, mutta ne samat lahjusherrat on Suomessa edelleen. Silloin kypsyi se, että minä tajusin tai näin – voi olla, että olen väärässäkin – että jos tällainen turmiopolitiikka, täydellinen rappio menee läpi, niin nehan myy Moskovalle kaiken, möisi isänmaan. Ja Neuvostoliiton lähetystöstä tuli toinen ulkoministeriö, josta otettiin käskyt. Silloin ei auttanut muu kuin, että – ja historiakin todistaa, että rappio tällä tavalla järjestelmä tuhoutuu, että se rappeutuu ensin. Silloin minä kehitin, jotain olin jo taistellut väärinkäytöksiä vastaan aikaisemminkin. (H, 66–67)

Vennamo antaa rötösherrajahdille tapansa mukaan erittäin laajan perustelun, jolloin hänen oma toimintansa ryhdin vartijana näyttäytyy poliittisesti merkittävänä. Heti lainauksen alusta näkee, että Vennamo on alkanut ennakoita haastattelijan lisäkysymyksiä ja vastaväitteitä ja pyrkii perustelemaan väitteet, joiden ajattelee kuulostavan mahdollisesti epäuskottavilta. Hän yksin ollen ja väitetysti Kekkonen vainoamana ja eristämänä pystyi näkemään rappion vaikutukset suhteidensa avulla. Toisen virkkeen me-muoto on erikoinen, koska se näyttäisi liittävän Vennamon osaksi ”meitä”, jotka menivät ”kauheata vauhtia” lahjusten liikkussa paitsi politiikassa myös liike-elämässä ja Neuvostoliiton-kaupassa. Muutama virke myöhemmin on palattu siihen, että ”ne” myyvät Moskovalle kaiken ja Vennamo, ”minä”, tajusi tämän. Me-muodon sisältämä toinen virke on haastatteluaineistossa poikkeuksellisen puhekielinen, mitä sanavalintojen lisäksi korostavat aloittaminen ”ja”-sanalla sekä lopettaminen sanaan ”kuule”. Siten virke ei kerro niinkään siitä, mitä Vennamo teki osana jotakin ryhmää vaan sen voi tulkita Vennamon ivallisenä

mukaelmana siitä, mitä joku joukko aikoinaan ajatteli tekevänsä: menevänsä ylimielisen vauhdikkaasti eteenpäin. Näin Vennamo pystyy sekä esittämään tietyn joukon naiivina että ottamaan tästä ivallisen etäisyyden ironisen kielellisen lähentymisen avulla. Kertojan jäljitellessä toisen puhetapaa hän voi tuoda omaan puheeseensa toisen henkilön subjektiivisen näkökulman tavalla, joka tukee hänen omaa ideologista väitettään.²⁹

Lainauksen viimeisessä virkkeessä Vennamo mainitsee rötösherrajahdillaan olevan pitemmän historiallisen jatkumon (ks. myös H 15–16; KT, 44–45), jolloin se ei näyttäyty kaunana Kekkonesta kohtaan vaan tulee esitetyksi eräänlaisena maan kohtalonkysymyksenä. Samalla hän kytkee rötösherrajahdin elimelliseksi osaksi omaa poliittista toimintaansa. Kun häneltä kysytään haastattelussa poliittista testamenttiaan, hän nostaa edelleen päällimmäiseksi kamppailun moraalisen ryhdin ja rehellisyyden puolesta (H, 252–253). Vennamo haluaa painottaa asiaa, josta hänen poliittinen uransa parhaiten muistetaan. Samalla hän tuottaa kuvaa kaiken oman toimintansa moraalisuudesta ja rehellisyydestä.

Johtopäätökset

Vennamo rakentaa tulkintaansa Suomen poliittisesta historiasta sotien jälkeisinä vuosikymmeninä vahvojen uhkakuvien varaan. Suomen kohtalo oli hänen mukaansa sotien jälkeen veitsenterällä kommunistien ja Neuvostoliiton aiheuttaman vaaran vuoksi. Vennamon tulkinnan mukaan hänen johtamansa asutustoiminta, ”omien kotien” hankinta, pelasti suomalaisen kansanvallan. Kohottamalla itsensä koko maan pelastajaksi Vennamo pystyy rakentamaan kertomuksensa suhteessa Urho Kekkonen persoonaan ja liittämään oman toimintansa maan kohtalonky-

29. Vrt. Daniel P. Gunn, *Free Indirect Discourse and Narrative Authority in Emma*. *Narrative* 1 (2004), 40–42, 49–50. – *Nyt julkaistu Mari Hatavaran ja Kari Teräksen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

symyksiin. Vennamo toteaa Kekkosella olleen kolme linjaa ”maan etu, Neuvostoliiton etu ja oma etu” (KT, 94, 158; H, 53–54), joista viimeksi mainittu nousi hänen mukaansa hallitsevaksi Kekkonen vallanhimon vuoksi. Kekkonen valtapeli tuotti puolestaan hänen presidenttikaudellaan asteittain maahan sellaisen poliittisen järjestelmän, jota luonnehti poliittinen ja moraalinen rappio kaikkialla yhteiskunnassa. Vennamon mukaan Kekkonen onnistui murskaamaan tai alistamaan vastustajansa valtansa alle käyttämällä tehokkaasti ulkopoliitikkaa, ”Neuvostoliitolla pelottelua”, sisäpoliittisena aseenaan.

Vennamon muistelemalla tuottaman historiakuvan tehoa lisää politiikan henkilöiminen äärimmilleen ja siihen liittyvä tunneperäinen ja voimakkaasti kärjistävä kielenkäyttö, jonka avulla hän erottaa itsekkäät oman edun tavoittelijat ja epäitsekäät isänmaan puolustajat jyrkästi toisistaan. Jälkimmäisiä edustaa oikeastaan vain Vennamo itse. Poliittista rappiota vasten hän saa oman toimintansa näyttämään rehelliseltä ja ryhdikkäältä. Vaikka Vennamo oli Kekkos-diktatuurin vanki, häntä ei kyetty kahlitsemaan.

Vennamo väittää teksteissään pyrkivänsä mahdollisimman suureen objektiivisuuteen menneisyyden käsittelyssä. Analyysimme osoittaa, että hän käyttää paljon sellaisia esitystapoja, joita on pidetty fiktionaalisina, todellisen mielen tiedolliset rajat ylittävinä. Vennamo esittää toisten historian henkilöiden mielensisältöjä, heidän ajatuksiaan, tunteitaan ja pyrkimyksiään sekä tiedettyinä tosiasioina että tuottaen niitä sellaisilla epäsuoran esittämisen keinoilla kuin psykokerronta ja vapaa epäsuora esitys. Niiden kautta toisten historian toimijoiden esitetään tunteneen, pyrkineen ja toimineen Vennamoa kohtaan tavoilla, joita vasten hän voi esittää oman toimintansa haluamallaan tavalla ja suotuisassa valossa. Erityisesti vapaan epäsuoran esityksen muoto, joka sekoittaa Vennamon kerrontaan toisille henkilöille oletettuja ajatuksia, mahdollistaa myös ironisen suhteen toisiin, negatiivisessa valossa esitettyihin historian toimi-

joihin. Joka tapauksessa se, samoin kuin psykokerronta, selvästi ylittää objektiivisen tiedon rajat, kun toisten henkilöiden mielensisältöjä esitetään tunnettuina vailla mitään viitteitä hyödynnettyyn dokumentaatioon.

Omaa mennyttä itseään esittäessään Vennamo käyttää hyväkseen haastattelu- ja kirjoittamisajan tietämystä esittääkseen menneet tapahtumat osana pitkää jatkumoa. Hän väittää havainneensa ja tienneensä monet vasta kuvattua aikaa myöhemmin seuranneet kehityskulut jo kuvattuna aikana, jolloin hänen visionäärisyytensä tulee esiin. Mentaalista toimintaa esittävä verbi ”tietää” esiintyy runsaasti myös Kekkonen yhteydessä. Kekkonen tietämäksi väitetään muun muassa hänen riippuvaisuutensa Vennamosta presidentiksi pyrkiessään, jolloin toiselle väitetty historiallinen tieto tukee Vennamon käsitystä omasta merkittävydestään. Muut toisten henkilöiden ajattelua koskevat verbit ovat usein hyvin tunnelatautuneita, jolloin toisten esitetään toimineen esimerkiksi kateudesta Vennamoa tai pelosta Kekkostä kohtaan. Toisille asetettujen ajatusten tehoa vielä lisää se, että niiden yhteydessä Vennamo kertojana käyttää suoraa tai epäsuoraa lainauksia toisten henkilöiden ajatuksista. Siten psykokerronta – toisen henkilön mielensisältöjen esittäminen kertojan kielellä ja ajattelua kuvaavia verbejä käyttäen – toimii retorisesti yhdessä sellaisten muotojen kanssa, joissa toisen mieltä esitetään tälle väitetyksi kuuluvilla ilmauksilla (vapaa epäsuora esitys ja suora esitys). Toisten väitetyt intentiot yhdessä heidän kielensä jäljittelyn kanssa tuottavat illuusion siitä, että toisten historiallisten henkilöiden mieltensisällöt ovat tunnettuja ja Vennamon esitettävissä.

Toisen henkilön mielen esittämisen keinoista Vennamo kertojana käyttää selvästi eniten sellaisia, joissa käytetään ajattelua koskevia verbejä toisesta henkilöstä ja niitä, joissa kahden subjektin äänet sekoittuvat (erityisesti vapaa epäsuora esitys). Vennamo hyödyntää sekä ajallisen etäisyyden että kertojan asemansa tuottamaa valtaa

kuvata sekä mennyttä itseään että erityisesti toisia poliittisia toimijoita tavoilla, jotka pönkittävät hänelle mieluisaa historiakuva. Vennamon tapa esittää toisten ajatukset ja pyrkimykset oman kerrontansa joukossa mahdollistaa sen, että ne tulevat epäsuorasti tunnetuiksi hänen vastaanottajilleen ilman, että Vennamo suoraan väittäisi niitä.

Samat kerronnallistamisen strategiat voivat toimia niin muistelmassa kuin haastattelussa, mutta ilmetä niissä eri tavoin aineiston ominaispiirteiden vuoksi. Tutkimuksemme materiaaleista haastattelu näyttäytyy muotona, jossa Vennamo keskustelun osapuolena sekä itse että välillä haastattelijan pakottamana ottaa huomioon ja kumoaa omia väitteitään vastustavia argumentteja. Kirjailijan hallitsemassa kirjoitettussa muodossa Vennamo käyttää enemmän piiloisen vaikuttamisen keinoja, kuten näkökulmavaihdoksia ja eri subjektien kielen sekoittamista. Haastattelussa Vennamon kertomus pysyy sisällöllisesti ydinkohdiltaan samana kuin muistelmateoksissa, vaikka uusia teemoja, taustoituksia ja sävyjä tulee esiin keskustelun aikana. Haastattelussa Vennamo on astetta avoimempi ja suorapuheisempi kuin suoraan julkisuuteen tarkoitetuissa teksteissään. Vain muutama vuosi

aikaisemmin kirjoitetut muistelmat näyttävät kuitenkin pääosin lukinneen Vennamon historiatulkinnan, johon hänellä ei ollut tarvetta tehdä suuria muutoksia edes Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen.

Abstract: Kekkonen, Political Degradation and I: Veikko Vennamo Narrating the Past in Oral History Materials.

This article studies the memoirs and interviews of Veikko Vennamo, a populist politician and Member of Parliament. We investigate Vennamo's image of the past and the narrative strategies he uses in communicating it. The methods of the article come from oral history studies and narrative studies. We understand memoirs and interviews as narratives where the subject matter and the rhetorical devices converge. The focus is on the modes Vennamo uses to portray his own past mind and the minds of other historical subjects. Detailed analysis of the texts demonstrates how Vennamo capitalized the discursive power endowed to him in his role as a retrospective narrator. In particular, mental verbs and linguistic forms mixing the voices of the narrating subject with the (alleged) voices of the others are used to promote a certain view of history.

Keywords: image of the past, narrative rhetoric, oral history, mind representation, populism, Finland, 20th Century